

VILÁG- TÖRTÉNET

16. (48.) évfolyam 2026. 1.

AZ ELTE HUMÁN TUDOMÁNYOK KUTATÓKÖZPONTJA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ANTUN NEKIĆ**
A *(TOTA) SCLAUONIA* FOGALOM JELENTÉSTARTOMÁNYAI
A 13. SZÁZADBAN
- **GÁL JUDIT**
BIRTOKOK, HÁBORÚK, REFORMOK
- **B. HALÁSZ ÉVA**
A SZLAVÓN BÁNOK HELYETTESÍTÉSE A 14. SZÁZADBAN
- **IVAN MAJNARIĆ**
EGY NEMZET SZÜLETÉSE
- **KÁDAS ISTVÁN**
AZ ADRIA PARTJÁTÓL A HERNÁD VÖLGYÉIG
- **PÉTERFI BENCE**
ANDREAS KRABAT VON LAPPITZ ÖNÉLETÍRÁSÁNAK
ÚJ KÉZIRATA
- **SZEMLE**
RUDOLF VERONIKA ÍRÁSA

VILÁGTÖRTÉNET
Az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Történettudományi Kutatóintézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

16. (48.) évfolyam 2026. 1.

TARTALOM

Szlavónia, Horvátország és Dalmácia. Sokszínű történetek – eltérő megközelítések (B. Halász Éva)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Antun Nekić: A <i>(tota) Sclauonia</i> fogalom jelentéstartományai a 13. században	5
Gál Judit: Birtokok, háborúk, reformok. Trau és Spalato konfliktusai a magyar királyi politika tükrében (1105–1270)	35
B. Halász Éva: A szlávón bánok helyettesítése a 14. században. <i>Vicebanus</i> , <i>vice(s)gerens, tutor, occupator, rector</i>	55
Ivan Majnarić: Egy nemzet születése. A horvát nemesség identitása a 14. század második felében	75
Kádas István: Az Adria partjától a Hernád völgyéig. Az abaúji Raguzaiak	93
Péterfi Bence: Andreas Krabat von Lappitz önéletírásának új kézírata	111
<i>Szemle</i>	
A gazdaságpolitika a területiális uralom kiépítésének szolgálatában (Rudolf Veronika)	167

Jelen számunkat B. Halász Éva szerkesztette

A gazdaságpolitika a territoriális uralom kiépítésének szolgálatában¹

A territoriális uralom (*Landesherrschaft*) kiépítésében kulcsszerepet játszó gazdaságpolitika és annak megvalósítása áll a Bécsi Egyetem nyugalmazott professzora, Klaus Lohrmann legújabb, *Babenberger und Traungauer* című monográfiájának homlokterében. Míg a szerző 2020-ban napvilágot látott, *Die Babenberger und ihre Nachbarn* című könyvében² arra kereszte a választ, hogy az Osztrák Őrgrófság, majd Hercegség a Német-római Birodalmon belül, illetve a Cseh és a Magyar Királysággal szemben miként jött létre, továbbá hogyan illeszkedett hozzá később a Stájer Hercegség, és milyen módon alakult a szomszédok egymás mellett élése, ezúttal az osztrák és a stájer területek belső fejlődésére helyezte a hangsúlyt.

A középpontban I. Ottokár stájer herceg (1180–1192, korábban őrgróf 1164–1180) 1191. évi privilégiuma áll, amelyben apja, III. Ottokár stájer őrgróf (1140–1164) a regensburgi kereskedők kérésére megújította az ennsi éves vásárt szabályozó, mára már elveszett oklevélét. Ebből kiindulva és ehhez folyton vissza-visszatérve mutatja be Lohrmann az őrgrófi, majd a hercegi gazdaságpolitika céljait, eszközeit és sikerességét az Ottokárok által uralt Stájerországban, többször összehasonlítva a Babenbergeknél fennhatósága alatt álló Osztrák Hercegséggel, illetve az 1192-től beköszöntő Babenberg-uralommal. A kutatás alapját az említett oklevél vizsgálata adta,³ közvetlen előzményének pedig az Ennsben 2023 októberében lezajlott *Enns und der europäische Fernhandel im Mittelalter* című konferencia tekinthető.

A kötet a bevezető gondolatokat követően tizenhárom tematikus fejezetben járja körül az 1150–1250 közötti időszak kereskedelmi és gazdasági viszonyait az osztrák és a stájer területeken, majd az összegzés és a terjedelmes bibliográfia után egy részletes és a könyv használhatóságát nagyban megkönnyítő hely-, név- és tárgymutatóval zárul. Praktikum tekintetében ugyanakkor csalódást okoz az egyszerűsített tartalomjegyzéket követő részletes tartalomjegyzék, amelynek a funkciója igencsak kérdéses, ugyanis az egyes fejezeteken belül nem köszönnek vissza az itt feltüntetett tartalmi egységek – még az előfejeben sem –, így az egyes részek beazonosítása nem magától értetődő. A kötet kialakítása mindazonáltal kifejezetten igényes, a borító jól illeszkedik a szerző előző könyvéhez, utalva a témák összekapcsolódására. A szöveg elrendezése és a rövidített hivatkozások használata könnyen befogadhatóvá teszi az egyébként nem rövid monográfiát.

1 Lohrmann, Klaus: *Babenberger und Traungauer. Landesherrschaft und Ökonomie (1150–1250)*. Wien, Böhlau, 2025. 345 p.

2 Lohrmann, Klaus: *Die Babenberger und ihre Nachbarn*. Wien–Köln–Weimar, 2020.

3 Lohrmann, Klaus: Regensburger Kaufleute – der Jahrmakrt in Enns und die Anfänge des Wiener Handels um 1200. In: *Pro civitate Austriae*, N. F., 26. (2021) 5–112.

A szöveget 21 illusztráció egészíti ki, amelyek részben az elemzéshez szorosan kapcsolódó városképeket, vereteket, illetve okleveleket mutatnak be, részben azonban csak illusztratív funkciót betöltő és emiatt megkérdőjelezhető létjogosultságú várábrázolásokkal találkozunk. Kevésbé tűnik jó megoldásnak egy, a tatárjárást szemléltető, magyar nyelvű térkép átvétele angol kiegészítésekkel a Vereckei-hágón át vezető útvonal ábrázolására.

Miként említettem, a vizsgálat középpontjában az 1191. évi ennsi privilégium áll. Lohrmann először az eredeti, III. Ottokár uralkodása alatt kelt, ám mára elveszett privilégium keletkezési körülményeit, valamint az éves vásár megalapításának idejét és helyét veszi górcső alá. A stájer őrgróf politikai manővereit sorra véve valószínűsíti, hogy III. Ottokár valamilyen bekapcsolódott Jasomirgott Henrik bajor herceg és osztrák őrgróf (1141–1156) és Henrik regensburgi püspök 1145-ben kirobbanó konfliktusába, és kapcsolatot épített ki a regensburgi kereskedőkkel, akikkel együttműködve 1150 körül alapította az éves vásárt Ennsben. Azontúl, hogy Lohrmann pontosítja a vásár helyét a településen belül, azt is meggyőzően bizonyítja, hogy az eddigi vélekedésekkel szemben III. Ottokár nem a Wels-Lambach grófokat váltotta az Enns környéki területek élén, hanem a passauai püspököt. Ezzel pedig máris egy fontos bizonyítékot mutat fel a gazdasági expanzió és a területiális hatalom kiszélesítése közötti összefüggésre. Miként arra a könyv más fejezetei is többször utalnak, a vásár létesítése teljes egészében III. Ottokár műve volt, a német-római császárnak semmilyen szerepet sem tulajdonítanak a források az ügyletben, vagyis a 12. század derekára – de valószínűbb, hogy már a század elejére – a vásárokhöz és a vámokhoz kapcsolódó jövedelmek elvesztették regálé voltukat, amennyiben a birodalom uralkodójától a különböző fejedelmek kezébe kerültek át.

A következő fejezetben az 1191. évi oklevél részletes vizsgálatának lehetünk tanúi. Bár a szöveg az elején meg III. Ottokár oklevelének megújításáról (*renovatio*) szól, a befejező passzusok már változtatást (*commutatio*) említene, amely ellentmondás a regensburgi *Hansgraf* tisztségének megjelenésével magyarázható Lohrmann szerint. A fizetendő vámoknak és a vásár működésének szabályozása terén nem történt valódi változás, ám az 1170-es évektől kimutatható *Hansgraf* tisztség megjelenését nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A *Hansgraf* felelt tulajdonképpen azért, hogy megfelelő mennyiségű áru érkezzon a vásárra a nyugati területekről, valamint ő képviselte a külföldi kereskedőket a helyi hatóságok előtt. Ez természetesen az ideálisnál nagyobb külföldi befolyást jelentett az ennsi vásáron, amit – az oklevél kivakart és áthúzott sorai tanúsága szerint, amelyeket Lohrmann meggyőzően rekonstruált – az uralkodó megpróbált tompítani, törekvéseit azonban nem koronázta siker.

A könyv több fejezete foglalkozik az éves vásár intézményével, illetve összefonódásával a távolsági kereskedelemmel. Így értesülhetünk a vásár működéséről, a fizetendő vámokról, a szállítóeszközökről, valamint a kereskedők kilétéről is, ahogyan a vásárok lebonyolításában és az adminisztratív teendőkhöz szerepet játszó tisztségviselők sem szorulnak háttérbe. Enns a 12. század második felére a Nyugat- és Kelet-Európa közti távolsági kereskedelem fontos piacává és átrakodóhelyévé nőtte ki magát, ahol a legkülönbélebb áruk cseréltek gazdát. Az árucseré működésének és volumenének feltárása érdekében Lohrmann beható vizsgálat alá vonja a posztógyártás fellegvárává váló Flandria felemelkedését, a termelés beindulását, valamint az export fokozatos kiterjedését a Rajna vidékére, majd Közép- és Kelet-Európára. Ezzel párhuzamosan a Kijevi Ruszból származó bőrök, prémek és különösen a viasz útját követi nyomon, kitérve a térség politikai változásaira a 12–13. század fordulóján, nem mellőzve a ruszbeli területeken fellelhető külföldi kereskedőtelepeket sem. Miként az a hazai és a nemzetközi medievisztika kutatásaiból már régóta ismert, az Európát átszelő távolsági kereskedelem két végpontját a regensburgi kereskedők kötötték össze, akik

megszervezték a flandriai posztó és a német városok egyéb termékeinek eljuttatását keletre, továbbá akiknek egy specializált csoportja (*Russlandfahrer*) elszállította ezeket az árukat szekereken a Ruszba, onnan pedig a ruszbeli kereskedők kínálta létfontosságú nyersanyagokkal megpakolva tért vissza. A vonatkozó források újbóli viallatóra fogásának köszönhetően több ponton tisztázódott Enns szerepe és jelentősége ebben a folyamatban, ahogyan a kereskedők és az árucikkek jelentősége is.

Bár Stájerországban több fontos vásár is működött a 12. században (Judenburg, Fischau, Hartberg, Marburg, Pettau), egyik sem tudta felvenni a versenyt Ennsszel. A stájer Ottokárok kihalása után és a hercegség Babenberg-kézbe kerülésekor valamelyest változott azonban a helyzet. Egyfelől VI. Lipót osztrák-stájer herceg (1198–1230) egyértelmű lépéseket tett a regensburgiak háttérbe szorítására, ahogyan egyébként a passauai püspök megmaradt befolyását is megszüntette, másrészt pedig egyre egyértelműbbé vált, hogy a jövő a székvárossá váló Bécsé lesz, így a 13. század derekára Enns jelentősége visszaszorult.

A könyv további fejezetei a kereskedelemhez és a vásárhoz kapcsolódó vámokkal és az egyes vámtételek nagyságával, illetve pontos jelentésével foglalkoznak. Fontos kiemelni, hogy – több más vásáros helyhez hasonlóan – Ennsben is nagyon korán, tulajdonképp az éves vásár 1150 körüli alapításával egy időben megkezdődött a pénzverés is (*Ennser Pfennig*), amely a vámok mellett szintén kiemelt bevételi forrást biztosított az uralkodónak. Végül egy fejezet a vásárokkal és a kereskedelemmel – ha csak áttételesen is, de – összefüggésbe hozható erdőgazdálkodásra, illetve az erdőkhöz kapcsolódó bevételekre is kitér. Mindezen jövedelmek fontos részét képezték a stájer (és osztrák) uralkodó bevételeinek, és lényegesenek számítottak a területális hatalom kiépítésének szempontjából is, hiszen a saját veret használatának keresztülvitele egy adott területen vagy éppen a külföldi kereskedők megvámolása a területre érkezéskor mind annak a jele, hogy az uralkodó megszilárdította uralmát egy térség felett, amelyből lassan, de biztosan egy egységes ország alakul ki.

Ennek megvalósításához megfelelő személyekre volt szükség, akik egyrészt tanácsot tudtak adni a kereskedelem-, vám- és pénzügyi politika terén az uralkodónak, másrészt el tudták végezni az újonnan kivetett vámokkal, sorra alakuló vásárokkal és pénzverdéssel járó adminisztrációs feladatokat, lehetőség szerint nemcsak szakszerűen, de megbízhatóan is. Erre leginkább a 12. században felemelkedésnek induló miniszteriális réteg volt alkalmas, melynek szerepét illetően a kutatás ugyan általában a fegyveres katonai szolgálatot, a várgrófi tisztséget és a (nagy)politikai tanácsadást szokta hangsúlyozni, ám majdnem ugyanilyen fontosnak tekinthető az igazgatás legkülönbözőbb szintjeihez kapcsolódó feladatok ellátása. A pénzverést irányító, egyúttal a megfelelő mennyiségű ezüst beszerzéséről gondoskodó *monetarius*, vagy épp az uralkodó érdeinek használatát felügyelő és a visszaéléseket megtorló *forestarius* nélkül nem képzelhető el effektív gazdaságpolitika. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a területális hatalom kiépülése is csak a miniszteriálisok, az uralkodó „meghosszabbított kezei” részvételével valósítható meg.

A rendkívül alapos vizsgálat forrásbázisát – talán nem meglepő módon – elsősorban oklevelek alkotják. A már sokszor említett 1191. évi privilégium mellett gyakran előkerül V. Lipót osztrák herceg (1177–1194) 1192. évi privilégiuma a regensburgi kereskedőknek, valamint VI. Lipót 1208/1212. évi oklevele Ennsnek, ám számos más, a térségre vonatkozó vámszabályzat, illetve diploma bevonása gazdagítja még az elemzést. Ezeken felül több elbeszélő forrás és a közelmúltban feltárt éremlelet teszi teljessé a vizsgálatokat. Lohrmann tájékozottságát, illetve következtetéseinek megalapozottságát kiválóan mutatja a 302 oldalnyi szöveghez tartozó 1299 lábjegyzet, valamint a 26 oldalas bibliográfia. Az osztrák és a stájer területek politika- és gazdaságtörténeti irodalmának, valamint a Német-római Biro-

dalomra és Flandriára vonatkozó szakmunkák beható ismerete vitathatatlan, a Kijevi Rusz, illetve azon belül is Halics történetére vonatkozóan azonban hiányoznak a frissebb írások.

Mivel az Enns szempontjából fontos távolsági kereskedelmi útvonal a Magyar Királyságon át haladt, Lohrmann kiemelt figyelmet szentelt az Árpádok országának is, illetve szerepének az átmenő kereskedelemben. Ennek kapcsán ugyan felhasznált néhányat a vámkokat szabályozó 13. századi oklevelekből, ám a releváns forrásbázis kimerítéséről nem beszélhetünk, igaz, ez nem is volt célja a könyvnek. Ugyanígy nem várható el a vonatkozó szakirodalom teljességének ismerete, ezért kifejezetten öröndetes, hogy Hóman Bálint 1940-ben kiadott munkája mellett frissebb gazdaságtörténeti összefoglalókra is rálehetünk az irodalomjegyzékben.

A forrásanyag sokrétűségéből és a választott szerkezetből adódóan Lohrmann több fejezetben kénytelen foglalkozni ugyanazon források különböző aspektusaival, elő- és visszautalások tengerét hozva létre, ami számos esetben kihívás elé állítja az olvasót. Ugyanígy nehézséget okozhatnak a kifejezetten informatív és érdekes felvetéseket tartalmazó, ám meglátásom szerint túl gyakori kitérők, amelyek megtörik a fő gondolatmenetet. A tematikus szerkezet nem szolgál eseménytörténeti összefoglalóval az 1150–1250 közötti időszakra, a szöveg viszont több politika- és eseménytörténeti utalást tartalmaz, így a korszak osztály, stájer és birodalmi történetének átfogó ismerete nélkül nehezen értelmezhető és értékelhető az elemzés.

Klaus Lohrmann monográfiája összességében széles körű és rendkívül aprólékos vizsgálattal mutat rá a vámkok, a vásárok, a pénzverés és -beváltás, valamint az erdők ellenőrzése, továbbá a miniszterialisok ezek működtetésében játszott szerepe és a területiális hatalom kiépülése közötti összefüggésekre. Egyértelműen bizonyítja, hogy a stájer Ottokárok és a Babenbergegek legalább a 12. század derekától tudatos kereskedelmi és vámpolitikát folytattak, kifejezetten ügyelve arra, hogy a dunai távolsági kereskedelem felvirágoztatása ne mehessen a helyi kereskedelem rovására. Tagadhatatlan, hogy a középkori osztrák és stájer területek történetével és/vagy a középkori Európa gazdaság- és főleg kereskedelem-történetével foglalkozó kutatók számára megkerülhetetlen alpmű született, amelyet a miniszterialisokkal, de a korszak Magyar Királyságával foglalkozó szakemberek is haszonnal forgathatnak.

*Rudolf Veronika**

* A szerző az ELTE BTK Történeti Intézetének adjunktusa (1088 Budapest, Múzeum körút 6–8., rudolf.veronika@btk.elte.hu.).

CONTENTS

Slavonia, Croatia, and Dalmatia: Diverse Histories – Divergent Approaches (Éva B. Halász)	1
<i>Studies</i>	
Antun Nekić: <i>(Tota) Sclauonia</i> : Spectrum of Meanings in the Thirteenth Century	5
Judit Gál: Estates, Wars, Reforms: Conflicts between Trogir and Split in the Context of the Hungarian Royal Policy (1105–1270)	35
Éva B. Halász: Substituting the Bans of Slavonia in the Fourteenth Century: <i>Vicebanus, Vice(s)gerens, Tutor, Occupator, Rector</i>	55
Ivan Majnarić: The Making of a Nation: Identities of the Croatian Nobility during the Second Half of the Fourteenth Century	75
István Kádas: From the Adriatic Coast to the Hernád Valley: The Ragusans of Abaúj County	93
Bence Péterfi: A New Manuscript of the Autobiography by Andreas Krabat von Lappitz	111
<i>Book Reviews</i>	
The Role of Economic Policy in the Formation of Territorial Rule (Veronika Rudolf)	167

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáman: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Történettudományi Kutatóintézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2026. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ELTE | HTK
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

